

Magdalena Kowalska

ROLA TRADYCJI W ŻYCIU WIELOPOKOLENIOWYCH RODZIN WIEJSKICH W MAŁOPOLSCE

Synopsis: Badania zostały przeprowadzone w trzech małopolskich gminach – Dębnie, Wieliczce i Zabierzowie. Dobrano do nich po 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich w każdej gminie. Przeprowadzono z nimi wywiady wg kwestionariusza, który został podzielony na trzy części skierowane do przedstawicieli trzech pokoleń: dziadków, rodziców i wnuków. Łącznie przebadano 360 osób.

Prezentowane wyniki badań będą stanowiły próbę odpowiedzi na pytanie jak istotną rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich, a także w jakim zakresie kulturowane są w nich zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach.

Słowa kluczowe: tradycja, rodziny wielopokoleniowe, rodziny wiejskie, zwyczaje.

WSTĘP

„Tradycja jest jak lustro, w którym odbijają się wieki. Tradycja jest jak drzewo, które korzeniami swymi sięga głęboko w grunt rodziny” – tak T. Seweryn¹ rozpoczyna swoją książkę na temat tradycji i zwyczajów krakowskich. Z kolei inni autorzy², pod pojęciem tradycji rozumieją: „więź, jaka łączy nas z przodkami, dająca poczucie przynależności narodowej, regionalnej i rodzinnej”. Przejmując dorobek poprzednich pokoleń młodzi ludzie odczytują go na nowo, wartościują, wzbogacają i przekazują dalej swoim następcom.

¹ T. Seweryn, *Tradycje i zwyczaje krakowskie*, Kraków 1961.

² A. Dąbrowska, *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.

Dobrowolski w swojej definicji kładzie nacisk na problem dziedzictwa przekazywanego z pokolenia na pokolenie i rozumie tradycję jako „wielką spuściznę, którą ustępujące generacje przekazują wchodzącym w życie”³.

Terminu „tradycja” używa się powszechnie, zarówno w języku codziennym jak i naukowym. Jak twierdzi Ziemiński, jest ona kategorią dynamiczną, a stosunek do niej ulega ciągłym zmianom⁴. Autor przedstawia dosyć ciekawą formułę analizowanego pojęcia określając je jako „doświadczenie instynktowne, oraz doświadczenie społeczne zapisane w banku informacyjnym pokoleń”.

Rozpatrując pojęcie tradycji należy rozróżnić jej kategorie, bowiem mówić można o tradycji świątecznej, tradycji patriotycznej itd. Jednak wszystkie one są związane z tradycją rodzinną, która stanowi część tradycji ogólnej – z niej wyrosła, czerpie treści, wzorce, w niej funkcjonuje i przekształca się, posiada swoistą autonomię, indywidualność i prywatność⁵.

ROLA TRADYCJI I JEJ PRZEKAZ W RODZINIE

W dzisiejszych czasach, w dobie cywilizacji postindustrialnej wydawać się może, iż nie ma miejsca na tradycję, która jak wiadomo w dziejach Polski odegrała niebagatelną rolę państwowo-kulturotwórczą. Szybkie tempo życia, migracje ludności i zmiany kulturowe przyczyniają się do zaniku tradycji. Współczesna cywilizacja wypiera stare i dobre obyczaje, dlatego tak ważne jest, aby współczesny człowiek umiał pogodzić nowoczesność z tym co tradycyjne, a rodzina staje się wyjątkowo odpowiedzialna za krzewienie i przekaz tradycji. Tak więc jej rola jako przekaziciela kultury jest nie do przecenienia.

Każda rodzina kształtuje własną, wewnątrzrodzinną atmosferę życia. Składa się na to szereg czynników. Zaliczyć do nich należy relacje pomiędzy poszczególnymi członkami, wzajemną miłość, codzienne zachowanie, pełnione role i przede wszystkim kultywowanie tradycji rodzinnych. To właśnie na płaszczyźnie życia rodzinnego, jak twierdzi Dąbrowska, „utrzymuje się ciągłość dziedzictwa kulturowego przez przekazywanie języka, obyczajów, norm, wartości oraz wzorów zachowań”⁶.

³ K. Dobrowolski, *Studia nad życiem społecznym i kulturą*, Wrocław 1966.

⁴ F. Ziemiński, *Wybrane problemy tradycji i wychowania w polskich dziejach (X–XVIII w.)*, Katowice 1999.

⁵ A. Dąbrowska, *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.

⁶ Tamże.

Tradycja rodzinna stanowi istotną wartość wychowania, kształtuje specyficzną dla każdej wspólnoty rodzinnej atmosferę i styl domu, decyduje o jego indywidualnym obliczu. Świadomość rodzinnego dziedzictwa kulturowego, własnych korzeni tradycji ma niezwykle istotne znaczenie dla życia jednostki, pozwala się rozwijać poprzez wrastanie w kulturę, w tym w tradycję, obyczaje i zwyczaje pielęgnowane przez narody, grupy społeczne i rodziny⁷.

Rodzina uczestniczy w transmisji społecznej, dzięki której dziedzictwo i tradycje są przypominane i ożywiane. Wg Ziemskiego⁸ transmisja zakłada „komunikację między tym, co było, a tym, co jest”. Wspomniane ożywienie następuje, gdy istnieje łączność między nadawcą (dawnymi pokoleniami), a odbiorcą i odbywa się dzięki instytucjom społecznym takim jak rodzina. Dziecko stopniowo poprzez wychowanie i kształcenie otrzymuje dziedzictwo kulturowe od rodziców, którzy przekazują mu swoje własne doświadczenia życiowe, wśród nich te, które kiedyś otrzymali od swoich rodziców.

Augustyn zaznacza misję, jaką ma do spełnienia w tej dziedzinie rodzina ale podkreśla on szczególną w tym rolę ojca jako głowy rodziny. Twierdzi, iż „podtrzymywanie i kultywowanie autentycznych *tradycyjnych* wartości to jedno z najważniejszych zadań rodziny, w szczególności zaś ojca”. Rodzina pielęgnując doroczne tradycje świąteczne i rocznicowe „wprowadza w życie dziecka doświadczenie obietnicy i nadziei, bez których życie staje się *monotonne i płaskie*”⁹.

Znaczenie przekazu kulturowego, jak już wspomniano, związane jest z postawą rodziców, którzy jako nadawcy przekazu, formułują treść i przekazują ją dzieciom. „Rodzice przekazują w dziedzictwie normy moralne, wierzenia religijne, utrwaloną przez wieki symbolikę społeczną, która ma ułatwić komunikowanie się wewnątrz swojej grupy i uczyć dzieci ostrożności w kontaktach z innymi”¹⁰.

Jak twierdzi Dąbrowska, pielęgnowanie tradycji kształtuje rodzinną historię życia. Symbolami tożsamości rodzinnej, świadkami przeszłości w rodzinie bardzo często są stare fotografie, pamiątki, dokumenty, czy też pamiętniki. Ważne są również funkcjonujące obrządy, zwyczaje, opowiadania, anegdoty

⁷ Tamże.

⁸ F. Ziemiński, *Wybrane problemy tradycji i wychowania w polskich dziejach (X–XVIII w.)*, Katowice 1999.

⁹ J. Augustyn, *Ojcostwo – aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999.

¹⁰ B. Dymara, W. Korzeniowska, F. Ziemiński, *Dziecko w świetle tradycji*, Kraków 2002.

rodzinne, czy też odwiedzanie miejsc szczególnie bliskich. Wszystko to tworzy rodzinną więź kulturową, która utrwała i umacnia styl życia¹¹.

Rozpatrując rolę tradycji w rodzinie można analogicznie przyjąć funkcje, które spełniają poszczególne święta. Święta są bowiem, jak pisze Dyczewski¹², wyrazem przemienności i cykliczności życia ludzkiego, dzięki nim dostrzega się przemienny tryb życia, jego zmienność. Spełniają rolę nadawania sensu życiu jednostkowemu i społecznemu – rodzina obchodząc święto, koncentruje się na związanych z nim wartościach, osobach i wydarzeniach. Święto przypomina, odnawia i aktualizuje wartości, prawdy wiary, normy etyczne, tworzy podstawę wspólnego wartościowania i oceniania. Idąc dalej za autorem podkreślić należy rolę święta polegającą na zbliżaniu ludzi, tworzeniu czasu aktywnej twórczości polegającej na oprawie artystycznej. Jest też łącznikiem czasów, gdyż osadzone w przeszłości zawsze przeżywane jest w teraźniejszości, to również czas spotęgowanej radości gdyż, jak twierdzi autor, towarzyszą mu zabawy, gry, tańce itp. Akcentuje on też znaczenie święta jako podłoża silnych przeżyć, które działają na emocje i wywołują przeżycia egzystencjalne, religijne, narodowe, rodzinne i estetyczne. Pomaga też rozładować napięcia, przełamać konflikty i przetrwać trudny czas, poprzez rytuały przybliża bowiem wartości, osoby i wydarzenia, wyzwala z napięć i pozwala, choć na krótki czas oderwać się od trudnych spraw codzienności. O głębokiej randze świąt może świadczyć fakt, iż nawet w obozach koncentracyjnych z narażeniem życia obchodzono święta religijne¹³.

Rola tradycji w życiu człowieka i rodziny ma szerokie znaczenie. Podkreśla się przede wszystkim edukacyjne znaczenie tradycji dla młodych pokoleń, wysoką rangę tradycji w wychowaniu, definiuje ją jako fundamentalną wartość w życiu człowieka, który bez niej byłby istotą zagubioną i stałe zaczynającą wszystko od nowa. Autorzy podkreślają zapotrzebowanie na wrażliwość tradycji, aby „zachować dla dzieci to, co przejęliśmy najlepszego z przeszłości od naszych przodków”¹⁴. Dziecko bowiem, jak twierdzi autor, nie jest w stanie zbudować sobie stałego rytmu życia w obrębie dnia, czy też roku, którego bardzo potrzebuje a takowy rytm umożliwia tradycja. Wyznacza ona stały rytm w życiu człowieka, mierzony cyklem roku, dnia, czy też godziny. Autor podkreśla, iż brak takiego rytmu czyni życie rodzinne chaotycznym i przypadkowym.

¹¹ A. Dąbrowska, *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.

¹² L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003.

¹³ Tamże.

¹⁴ J. Augustyn, *Ojcostwo – aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999.

Szczególną rolę tradycji w życiu rodziny podkreśla też w udzielonym wywiadzie ks. proboszcz jednej z parafii gminy Dębno. Kładzie on szczególny nacisk na rangę tradycji świątecznych, które, jak twierdzi, „trzymają ludzi przy wierze”. Podkreśla też wpływ tradycji na życie rodziny wiejskiej, będącej jedną z podstawowych cech odróżniających rodzinę ze wsi od tej z miasta. Wg niego tradycja wyznacza rytm życia na wsi, co widać w przeżywaniu wszelkich uroczystości rodzinnych i świątecznych. Szczególne znaczenie mają tradycje związane z życiem na roli np. święcenie pól, zanikają one jednak w tych rodzinach gdzie zaprzestają się uprawiać rolę.

Rozważając rolę tradycji w życiu rodziny należy wspomnieć o świętowaniu, oraz prawidłowym wykorzystaniu przez rodzinę czasu świątecznego. Dyczewski pisze bowiem o coraz częstszej „desakralizacji” świąt religijnych i nieumiejętnym wykorzystaniu wolnego czasu, co niesie za sobą zacieranie różnic pomiędzy świętowaniem, a spędzaniem czasu wolnego. Podkreślić należy, iż prawidłowe świętowanie to nie tylko zabawa i odpoczynek ale również docenienie konkretnych wartości święta, które pomogą pojednać się człowiekowi ze sobą i z bliźnimi oraz wprowadzić w świat refleksji metafizycznych¹⁵.

Jak podkreśla Dyczewski, świętowania należy się uczyć tak jak wielu innych umiejętności, a osiągnąć można to poprzez aktywne uczestniczenie w świętowaniu ze społecznościami, osobami, które umieją to robić, poznawanie obyczajów i zwyczajów, obserwacje świętowania w różnych kulturach, dbałość o jakość własnego życia i przeznaczanie wystarczająco wiele czasu na świętowanie¹⁶.

Tradycja rodzinna, chociaż stanowi część tradycji ogólnej – z niej wyrasta, czerpie treści i wzorce, w niej funkcjonuje i przekształca się – posiada swoistą autonomię, indywidualność i prywatność. Pielęgnowanie tradycji kształtuje rodzinną historię życia. Tradycja rodzinna pozostaje żywa tam, gdzie silne są więzi między członkami wspólnoty rodzinnej¹⁷.

W życiu rodzinnym jest wiele ważnych wydarzeń które gromadzą jej członków. Dla podkreślenia znaczenia tych wydarzeń, używa się specjalnych słów, zachowań, przedmiotów i obrzędów. Wszystkie te elementy wspólnie tworzą święto.

Rodzina i jakakolwiek społeczność obchodząc święto, koncentrują się na związanych z nim wartościach, osobach i wydarzeniach. Pozostawiają wszyst-

¹⁵ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ J. Izdebska (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2002, 2003.

ko, czym zajmują się na co dzień, by lepiej poznać i przeżywać to, co dla nich cenne i ważne. Wszystko co świętowaniu towarzyszy, a więc uroczysty strój, ozdobiony dom, wspólne spożywanie świątecznych potraw, rozmowy i śpiew, wytwarzają szczególne poczucie wzajemnej bliskości i jedności rodzinnej.

Rodzina polska w swej tradycji ma liczne święta, najczęściej nierozzerwalnie związane ze świętami religijnymi. Do świąt najbogatszych w tradycje i najbardziej uroczyste obchodzonych należą Boże Narodzenie i Wielkanoc. Za nimi zaś wymienić należy Dzień Wszystkich Świętych, Boże Ciało. Są to święta religijne, a jednocześnie rodzinne.

Do najważniejszych świąt typowo rodzinnych, które są mocno związane z religią, należą takie święta, jak ślub, narodziny dziecka, jego chrzest i Pierwsza Komunia Święta, a także śmierć i pogrzeb. Wśród świąt narodowych szczególnie ważną rolę odgrywają Święto Odzyskania Niepodległości oraz Rocznica Konstytucji 3 maja.

Wymienione święta rodzinne, religijne i państwowe są ściśle powiązane z całą kulturą polską i europejską oraz chrześcijaństwem, dzięki czemu mają bogatą symbolikę, rozbudowaną obrzędowość i trwałość¹⁸.

Poszczególne rodziny mają swoją własną historię, przechowują pamiątki po przodkach, pielęgnują więź genealogiczną, używają sobie tylko właściwych norm i wzorców zachowań, mają swoje wierzenia, poglądy polityczne i społeczne, swoje uroczystości i święta. To wszystko tworzy kulturę konkretnej rodziny.

W rodzinie dawnej przekaz kultury szedł w jednym kierunku: od najstarszych ku najmłodszym. Pokolenia starsze wprowadzały młodsze w kulturę swojej rodziny, swojego środowiska i narodu, w swoje doświadczenia i w swoją mądrość życiową. Układ ten funkcjonuje nadal ale obok niego pojawiło się nowe zjawisko. Coraz częściej młodsze pokolenia przekazują starszym zdobyte techniki i organizacji, narzucają im nowe wartości, normy i wzory zachowań. Najbardziej przejawia się to w przejmowaniu przez starsze pokolenia od młodszych nowych form spędzania wolnego czasu, ubioru, wysławiania się. W rodzinie przekaz kulturowy obejmuje więc wszystkie pokolenia.

W życiu rodzinnym występuje wiele przedmiotów i zachowań o charakterze symbolicznym. W nich rodzina wypowiada swoje przekonania religijne, społeczne, polityczne, w nich zawiera swój system wartości, utrwała treść i jakość wzajemnych stosunków wewnątrzrodzinnych. Przedmiotami symbolicznymi w polskim domu są na przykład krzyż, obraz Matki Bożej, portre-

¹⁸ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003.

ty przodków, choinka w okresie Świąt Bożego Narodzenia, a zachowaniami symbolicznymi dzielenie się opłatkiem na Wigilię lub jajkiem w Wielkanoc, zapalenie gromnicy przy umierającym. Rodzina w swoich symbolicznych zachowaniach i przedmiotach wyraża własny system wartości i norm, oraz jakość wzajemnych wewnątrzrodzinnych stosunków¹⁹.

Specyficzną cechą zwyczajów rodzinnych jest brak radykalizmu w ich przemianach. Nie porzuca się zbyt chętnie symbolicznych przedmiotów i zachowań, nawet wówczas gdy dla tych, którzy je praktykują, straciły już dawne znaczenie. Pielęgnowane przez rodzinę zwyczaje, przeżywane bardzo indywidualnie w niewielkiej grupie osób, zakorzeniają jednostkę w dziedzictwo kulturowe rodziny i narodu.

Tradycja rodzinna kształtuje specyficzną dla każdej wspólnoty rodzinnej atmosferę i styl domu, decyduje o jego indywidualnym obliczu. Pielęgnowanie tradycji, uroczyste świętowanie w gronie najbliższych, niejednokrotnie łagodzi napięcia, ułatwia pojednanie i zgodę, odpręża oraz sprawia radość zarówno młodszym, jak i starszym członkom wspólnoty rodzinnej²⁰.

Poprzez uroczyste obchodzenie świąt, członkowie rodziny wyraźnie sobie uświadamiają swoje w niej miejsce, uczą się swych uprawnień i obowiązków, zakorzeniają się w rodzinie, a przez nią w całej społeczności lokalnej, w kulturze całego społeczeństwa i narodu²¹.

ROLA TRADYCJI W ŻYCIU BADANYCH RODZIN

Prezentowane poniżej wyniki badań będą stanowiły próbę odpowiedzi na pytanie jaką rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich, a także w jakim zakresie kulturowane są w nich zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach.

Badania zostały przeprowadzone w trzech małopolskich gminach – Dębnie, Wieliczce i Zabierzowie. Do badań dobrano po 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich w każdej gminie. Przeprowadzono z nimi wywiady wg kwestionariusza, który został podzielony na trzy części skierowane do przedstawicieli trzech pokoleń: dziadków, rodziców i wnuków. Łącznie przebadano 360 osób.

¹⁹ Tamże.

²⁰ J. Izdebska (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2002, 2003.

²¹ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003.

Wyniki badań odnoszących się do roli tradycji w rodzinach wielopokoleniowych obejmują głównie pokolenie rodziców i wnuków i ich subiektywne opinie na prezentowany temat.

Upływ czasu pociąga za sobą szereg różnorodnych zmian w wielu aspektach życia. Zmiany te dotyczą również tradycji – jedne są kultywowane, wzbogacane, inne odchodzą w zapomnienie, a niekiedy znów odżywają.

W celu określenia stopnia przestrzegania tradycji świątecznych i uzyskania informacji odnośnie ich kultywowania w czasach kiedy respondent był jeszcze dzieckiem i obecnie w rodzinie, poproszono respondentów średniego pokolenia (rodziców) o wskazanie, które z nich nie są już kultywowane, a które są nadal przestrzegane w ich rodzinie.

Tradycja, zarówno ta właściwa danej rodzinie, a zatem charakterystyczne dla niej zwyczaje, przechowywane przez nią pamiątki, przekazywane z pokolenia na pokolenie historii rodzinne, jak również tradycja ogólna, jeśli jest wspólnie zachowywana przez członków rodziny, stanowi element wzmacniający więzi pomiędzy jej członkami. Dlatego też warto w toku badań nad funkcjonowaniem rodzin wielopokoleniowych, zwrócić uwagę na ten aspekt życia rodzinnego.

Postawione respondentom pytania pozwoliły zapoznać się z tym jak duże znaczenie w życiu członków badanych rodzin mają dwa najważniejsze święta w tradycji chrześcijańskiej (Boże Narodzenie i Wielkanoc), na ile zachowują oni związane z owymi świętami zwyczaje oraz praktyki religijne. Ponadto z uzyskanych wyników można zaczerpnąć informację o tym czy historia rodziny oraz jej przodkowie zajmują istotne miejsce w życiu badanych rodzin, zwłaszcza w świadomości najmłodszego pokolenia.

Skierowane do rodziców pytanie o zachowywanie zwyczajów świątecznych i praktyk religijnych związanych z obchodami największych świąt chrześcijańskich, składało się z dwóch części. Respondenci mieli mianowicie powiedzieć czy dany zwyczaj lub praktyka religijna były zachowywane dawniej gdy byli oni jeszcze dziećmi oraz obecnie, czyli gdy sami mają już własne dzieci. Pozwala to przekonać się, na ile zwyczaje te są zakorzenione w tradycji badanych rodzin oraz jak wygląda przekaz pokoleniowy w tym zakresie. Rodzina bowiem to miejsce, w którym dzieci poznają owe zwyczaje i od tego na ile rodzice, a także dziadkowie wtajemniczają młode pokolenie w tradycję, będzie ona bardziej trwała. Ponadto zachowywanie owych zwyczajów, wspólne uczestniczenie w praktykach religijnych, dzielenie się przeżyciami związa-

nymi ze świętami zbliża członków rodziny, umacnia więzi i łagodzi wszelkie nieporozumienia. Zatem można na tej podstawie wnioskować czy badane rodziny wykorzystują należycie okazje jakie przynosi wspólne świętowanie by zacieśniać relacje i tworzyć lepszy klimat w rodzinie.

Zdecydowana większość zwyczajów świątecznych związanych z Wielkanocą i Bożym Narodzeniem jest i była dawniej zachowywana przez członków badanych rodzin. Wśród nich jest kilka takich, które we wszystkich rodzinach są bardzo skrupulatnie przestrzegane. Można tu choćby wymienić dzielenie się opłatkiem, zachowywanie postu w Wigilię, ubieranie choinki, wzajemne odwiedziny u krewnych w czasie Świąt Bożego Narodzenia, przestrzeganie postu w Środę Popielcową czy też święcenie pokarmu w Wielką Sobotę oraz przystąpienie do spowiedzi wielkanocnej.

Natomiast zdecydowanie rzadziej niż dawniej maluje się w domach pisanki czy też wysyła kartki świąteczne – to ostatnie z pewnością na korzyść smsów czy kartek elektronicznych. Nieznacznie stracił także na znaczeniu zwyczaj dzielenia się wielkanocnym jajkiem. Jednak należy podkreślić, że tradycja ta nigdy nie była zbyt popularna w badanych rodzinach – w czasach dzieciństwa przestrzegało jej tylko 57% ogółu badanych osób. Można wnioskować, iż prawdopodobnie na terenie Małopolski nie był to ani nie jest zwyczaj zbyt popularny.

Fakt, iż pewne zwyczaje są obecnie zachowywane w badanych rodzinach z takim samym zaangażowaniem jak w czasach dzieciństwa respondentów, świadczy o tym, iż odgrywają one w życiu badanych ważną rolę i w związku z tym rodzice chcą przekazać je swoim dzieciom.

Można odnieść wrażenie, że mimo iż odchodzi się od niektórych tradycji, sama istota świąt nie jest zatracana. Te najistotniejsze i najbardziej symboliczne zwyczaje są zachowywane i przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Warto jeszcze nieco dokładniej przyjrzeć się zachowywaniu praktyk religijnych przez członków badanych rodzin. Jak wskazują odpowiedzi respondentów, nieco rzadziej niż dawniej uczestniczy się obecnie w nabożeństwach Drogi Krzyżowej i Gorzkich Żali czy Pasterce. Zmiany w tym zakresie mogą budzić przypuszczenie, iż wymiar religijny tychże świąt nieco traci na znaczeniu, aczkolwiek niewątpliwie nadal odgrywa istotną, a dla niektórych badanych nawet najistotniejszą rolę.

Z kolei wyniki badań, w których badani porównywali Wigilię współczesną i tę z czasów dzieciństwa w zasadzie świadczą o trwałości podstawowych

tradycji wigilijnych w rodzinach wielopokoleniowych. Widoczne są jednak pewne zmiany w przywiązaniu respondentów do niektórych zwyczajów.

Obraz współczesnej polskiej Wigilii, odtworzony na podstawie badań przeprowadzonych w rodzinach respondentów, świadczy o silnym przywiązaniu respondentów do tradycji przekazywanej przez rodziny z pokolenia na pokolenie.

Taki jest oto ten obraz: w wigilijny wieczór wszystkie rodziny dzielą się opłatkiem, składają sobie życzenia i wspólnie spożywają tradycyjne wigilijne potrawy na ogół przestrzegając ich zwyczajowej liczby. W każdym domu świąteczny nastrój tworzy ustrojona, rozświetlona choinka. Powszechnie przestrzegany jest też zwyczaj ustawiania na wigilijnym stole dodatkowego nakrycia dla niespodziewanego gościa – to staropolska gościnność, a także wywodzący się z czasu powstań i zsyłek obowiązek pamiętania o prześladowanych za Ojczyznę, nakazują również dzisiaj czekać na nieobecnych. Wszystkie rodziny podtrzymują ponadto zwyczaj wzajemnych odwiedzin i wymiany życzeń z bliskimi oraz odwiedzają groby zmarłych bliskich.

Religijny wymiar uroczystościom wigilijnym nadaje powszechnie przestrzegany post (100% wskazań), wspólne śpiewanie kolęd (72%), odmawianie przed wieczerzą modlitwy lub czytanie odpowiedniego fragmentu Pisma Świętego (97%) oraz udział w Pasterce (90%). Do wydarzeń sprzed dwóch tysięcy lat nawiązują też inne wigilijne obyczaje. Na przykład, na pamiątkę gwiazdy betlejemskiej w większości rodzin wieczerza wigilijna rozpoczyna się wraz z pojawieniem się na niebie pierwszej gwiazdki (82%), natomiast atmosferę żłóbka betlejemskiego przywołuje obyczaj wkładania pod obrus siana (90%) oraz znacznie mniej rozpowszechniony – zwyczaj dzielenia się opłatkiem ze zwierzętami (47%).

Tradycjami, które charakteryzują się pewnym zanikiem w porównaniu z czasem dzieciństwa respondentów są śpiewanie kolęd i zapraszanie na Wieczerzę wigilijną osoby samotnej. Natomiast popularniejszą tradycją obecnie jest obdarowywanie prezentami osób bliskich.

O wysokim stopniu tradycjonalizmu w badanych gminach świadczy również fakt dużej liczby dodatkowych tradycji, które wskazali respondenci udzielając odpowiedzi na pytanie: „Jakie inne, dawne tradycje (oprócz wymienionych) przetrwały w Waszej rodzinie do tej pory?”.

Wymieniono wiele ciekawych zwyczajów, często charakterystycznych dla regionu Małopolski, takich jak np: tradycja przystrajania domów w okresie

Zielonych Świątków, palenie Judasza w Wielki Czwartek, święcenie wianków w oktawie Bożego Ciała, święcenie Gromnicy w Święto Matki Boskiej Gromnicznej, domowy wypiek chleba, święcenie pól, święcenie ziół i ziarna w święto Matki Boskiej Siewnej i Zielnej, malowanie drzwi wapnem, wieszanie jemioly nad drzwiami, ścinanie gałązek wiśni 13 XII (Łucji), które przyniesione do domu kwitną na wigilię, psoty w okresie Wielkiej Nocy, mycie twarzy wodą z rzeki w Wielki Piątek, wbijanie krzyżyków zrobionych z Palmy w pole uprawne w Wielki Piątek „żeby robactwo się nie chwyciło, a ziemia dobrze plonowała”, robienie „kopy” pod drzwiami w Wigilię, robienie języków, wychodzenie przed dom ze sztućcami po wieczery wigilijnej, wianki na Święto Matki Boskiej Zielnej, wkładanie łuski z karpia wigilijnego do portfela etc.

Oprócz powyższych badani wskazywali na wiele innych obrzędów, które choć rzadkie jednak z pewnością warte są przytoczenia, są to m.in. tradycje związane z wieczerzą: pod talerzem kładzie się opłatek. Kiedy ten przyklei się do talerza z kapustą to będzie urodzaj na to warzywo; po kolacji wigilijnej należy ułożyć wszystkie sztućce razem, aby w domu panował dobrobyt.

Wymieniano również takie jak: tradycja szydełkowania, ręczne przygotowanie palm, wrózenie z sianka wyciągniętego spod obrusa wigilijnego, święcenie zwierząt przed „wyjściem” w pole po zimie, czy też występowanie w ludowym stroju krakowskim na świętach i festynach gminnych.

Były też podawane ciekawe zabawy dla dzieci:

- najmłodszy przed wieczerzą wigilijną, a po modlitwie „kwoczą” tzn. naśladują zwierzęta, aby w domu panowało szczęście i dostatek;
- na choince zawieszają się woreczek wypełniony cukierkami z kawką likworową, następnie któryś z domowników go rozwiązuje i dzieci zbierają cukierki z podłogi;
- pakowanie prezentów w 8–10 pudełek warstwowo od największego do najmniejszego, w ostatnim pudełku znajduje się cebula bądź jabłko;
- jeden z członków rodziny przynosi groch. Później dzieci mówią wierszyk „Wilku, wilku chodź do grochu nie spoczywaj rok od roku”. Ktoś stuka w szybę, a najmłodszy uciekają, gdyż myślą, że w pobliżu jest już wilk.

Duża liczba wymienionych tradycji świadczy o tym, iż w badanych gminach rodziny przywiązują bardzo dużą wagę do ich kultywowania. Wyjaśnieniem tego może być również fakt, że badania przeprowadzone były w rodzinach wielopokoleniowych, w których dużą rolę w podtrzymywaniu tradycji pełni starsze pokolenie. Seniorzy rodziny dbają o kultywowanie tradycji, mają

na to więcej czasu i z pewnością są skarbnicą wiedzy na temat dawnych zwyczajów, które pragną przekazać młodszemu pokoleniu.

Potwierdzeniem powyższych pozytywnych zjawisk dotyczących podtrzymywania tradycji jest wypowiedź ks. proboszcza jednej z miejscowości w gminie Dębno, który wskazuje na bardzo duże przywiązanie miejscowej ludności do tradycji, jej pielęgnowania oraz do wiary. W udzielonym wywiadzie stwierdza on, iż nie obserwuje szczególnego zaniku tradycji. Przemawia za tym fakt wysokiej frekwencji na nabożeństwach i obrzędach świątecznych. Zdecydowana większość parafian czuwa przy grobie w okresie Wielkiej Nocy, adoruje Krzyż, przyjmuje popiół itp. Jego zdaniem do niedawna zanikała tradycja Lanych Poniedziałków ale znów widać jej ożywienie. Ksiądz stwierdza również, że mimo iż „wiara chrześcijan jest wiarą bardzo trudną, tradycje będą nadal zachowywane, ich kult bowiem pozwala na zachowanie określonego rytmu życia wsi”.

ROLA ŚWIĄT W ŻYCIU BADANYCH RODZINY

Respondenci zostali zapytani o to, jaką rolę w ich życiu odgrywa tradycja rodzinna. Zdecydowana większość badanych (88%) odpowiedziała, iż rola tradycji w ich życiu jest *duża* lub *bardzo duża*, zaś pozostali przyznali, iż tradycja zajmuje niezbyt ważne miejsce w ich życiu. Warto przyjrzeć się, jak owe deklaracje przekładają się na zachowywanie zwyczajów świątecznych w badanych rodzinach.

Po zaprezentowaniu wyników, które pozwoliły zobrazować w jakim stopniu członkowie rodzin wielopokoleniowych zachowują najbardziej znane zwyczaje związane z Wielkanocą oraz Bożym Narodzeniem, należy również zwrócić uwagę, na to, iż święta są postrzegane przez badanych w różnych aspektach i różne elementy ich obchodów stanowią „istotę świętowania” dla poszczególnych osób. Dla jednych są one przede wszystkim świętem rodzinnym, dla innych zaś najważniejszy jest aspekt religijny.

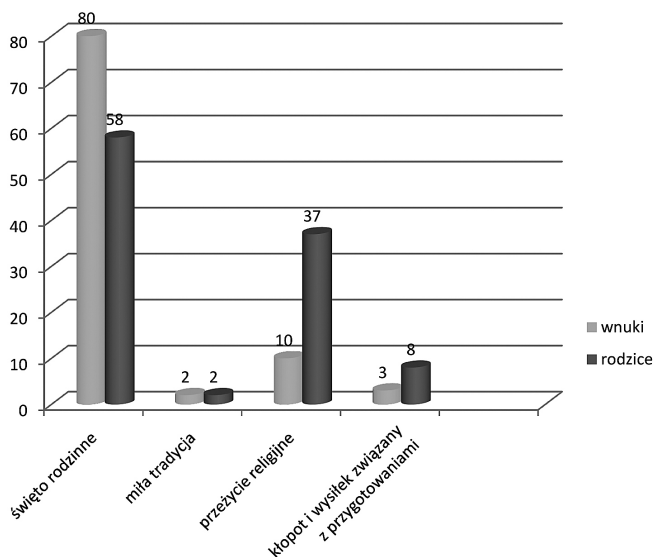
Spośród wszystkich odpowiadających na to pytanie (odpowiedzi udzieliли rodzice i wnuki), największy odsetek (69%) stanowiły osoby, dla których Wielkanoc i Boże Narodzenie to przede wszystkim święta rodzinne, zaś blisko 24% badanych zadeklarowało, iż aspekt religijny tychże świąt jest dla nich najistotniejszy.

Warto zwrócić uwagę na to, iż rodzice nieco inaczej postrzegają rolę świąt niż ich rodzice (wykres 1). Wśród przedstawicieli obu pokoleń najliczniejszą grupę stanowili badani, którzy przyznali, iż aspekt rodzinny wymienionych

święt odgrywa dla nich największą rolę. Jednak wśród rodziców, częściej niż wśród dzieci, pojawiały się deklaracje, iż to przeżycia religijne są tym, na czym skupia się ich uwaga w czasie świętowania.

Dla porównania warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań, w trakcie których również pytano o znaczenie Świąt Wielkanocnych oraz Świąt Bożego Narodzenia. Zostało ono postawione respondentom w badaniach przeprowadzonych wśród 126 rodzin wielopokoleniowych – były to rodziny mieszkające w mieście. Dla wszystkich trzech pokoleń w badanych rodzinach wymienione święta związane były przede wszystkim z kultywowaniem tradycji (młodzież około 87%, rodzice około 95%, dziadkowie 94%) oraz z uczestnictwem w nabożeństwach (odpowiednio: około 47%, 62% oraz 87%)²².

Wykres 1. Wnuki i rodzice według deklaracji, czym przede wszystkim są dla nich Święta Wielkanocne oraz Święta Bożego Narodzenia

Wyniki badań dotyczące postrzegania świąt w rodzinach wielopokoleniowych znajdują odzwierciedlenie we wspomnianym już wywiadzie z ks. proboszczem. Stwierdził on, że „dla rodziny wiejskiej z pewnością na pierwszym miejscu liczy się przeżycie religijne. Świadczy o tym duża frekwencja w ko-

²² J. Nikitorowicz, J. Italiccki, J. Muszyńska, *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.

ściśle na mszach i bardzo liczne przystępowanie do sakramentów świętych. Choć z pewnością święta Bożego Narodzenia są bardziej rodzinne od wielkonočných”.

PODSUMOWANIE

Niniejsze opracowanie stanowiło próbę odpowiedzi na pytanie jak istotną rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich w badanych gminach, a także w jakim zakresie kulturowane są przez nie zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach. Dla zdecydowanej większości respondentów rola tradycji w ich życiu jest *duża* lub *bardzo duża* (w sumie dla niemal 90% osób).

Można zauważyć niewielki zanik tradycji, które są typowo świeckie, podczas gdy obrzędy związane ściśle z praktykami religijnymi są kulturowane z równie dużym zaangażowaniem jak dawniej. Można to zaobserwować, jak twierdzi ks. Proboszcz w „uroczystym przeżywaniu wydarzeń religijnych i świątecznych”.

Podsumowując można stwierdzić, że święta i związane z nimi tradycje nadal odgrywają bardzo istotną rolę w życiu rodzin wielopokoleniowych z terenu badanych gmin małopolskich.

BIBLIOGRAFIA

- Augustyn J., *Ojcostwo – aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999.
- Dąbrowska A., *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.
- Dobrowolski K., *Studia nad życiem społecznym i kulturą*, Wrocław 1966.
- Dyczewski L., *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin 1994.
- Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002.
- Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003.
- Dymara B., Korzeniowska W., Ziemiński F., *Dziecko w świetle tradycji*, Kraków 2002.
- Izdebska J., (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003, 2003.
- Nikitorowicz J., Itlicki J., Muszyńska J., *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego – społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.

Seweryn T., *Tradycje i zwyczaje krakowskie*, Kraków 1961.

Ziemski F., *Wybrane problemy tradycji i wychowania w polskich dziejach (X–XVIII w.)*, Katowice 1999.

SUMMARY

THE ROLE OF TRADITION IN MULTI-GENERATIONAL RURAL FAMILIES' LIFE IN MALOPOLSKA

Family tradition is the essential value of upbringing. It shapes a specific atmosphere for each common family and style of house by decision about its individual character. The awareness of family cultural heritage, own roots of tradition has got an essentially significant for individual's life. It allows to develop by means of building into culture, among it into tradition, customs and folk customs usually preserved by nations, social groups and families.

A family takes up in social transmission. Thanks to it heritage and traditions are remembered and revived. According to Ziemski transmission is "communication between this what was and this what is". Mentioned revival happens, when the contact between sender (former generations) and receiver and such contact takes place because of social institutions like family. A child gradually, by his upbringing and education receives cultural heritage from their parents, who transmit him his own life experiences, among them these, which they had received from their parents.

Presented researches was carried out in three Malopolska communities – Dębno, Wieliczka i Zabierzów. 40 multigenerational families were selected in each community in these researches. Interviews with questionnaire were carried out with them, the questionnaire was divided into three parts directed to the representatives of three generations: grandparents, parents and grandchildren. All in all 360 people were examined.

Presented results constituted the attempt of answers for question about essential role of tradition in multi-generational rural families' life, and about the range of customs keeping which are inherited from previous generations, too.

For straight majority of respondents the role of tradition in their life is big or very big (all in all for almost 90% people).

It is easy to see the little degeneration of tradition, which are typically secular, while customs strictly connected with religious practices are cultivated

also with big engagement like in the past. It's seen, as parish priest says: "in solemn experience of religious and festive events".

Results of researches related to perceiving festivals in multigenerational generational families find the reflection in mentioned yet interview with parish priest. He said that, "certainly for rural family on the first place religious experiences matter. A big attendance in churches in taking part in masses and very numerous saint sacraments receiving, although certainly Christmas are more family than Eastern ones.

Summarizing, one can affirm that festivals and traditions connected with them still play a very essential role in rural multigenerational families' life from the territory of examined Malopolska communities.